

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 26 oktober 2018

Mål nr

Ö 302-18

PARTER

Klagande

LG

Ombud: PG

Ombud: P-AH

Motpart

Överförmyndaren i Lerums kommun

443 80 Lerum

SAKEN

Anordnande av godmanskap

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges beslut 2017-12-27 i mål ÖÄ 4021-17

Dok.Id 153731

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut och anordnar godmanskap för LG enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken. Högsta domstolen förordnar P-AH att som god man bevaka LGs rätt, förvalta hennes egendom och sörja för hennes person.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

LG har yrkat att Högsta domstolen ska fastställa tingsrättens beslut att anordna godmanskap för henne.

Överförmyndaren har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

Inledning

1. LG har ansökt om att det ska anordnas ett godmanskap för henne med omfattningen att bevaka hennes rätt, förvalta hennes egendom och sörja för hennes person. Hon har anfört att hon sedan 2014 är sjuk med diagnosen ME/CFS (kroniskt trötthetssyndrom). Sjukdomen påverkar hennes förmåga att fatta beslut i en sådan utsträckning att hon behöver hjälp. Hennes anhöriga kan inte hjälpa henne och hon har inte förmåga att agera i vardagen, upprätta kontakter med omvärlden, granska någon annans arbete eller föra sin talan på ett rättvisande sätt.
2. Överförmyndaren har i huvudsak anfört följande. LGs tillstånd påverkar inte hennes beslutsförmåga på det sätt som krävs enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken. Godmanskap behövs inte heller eftersom hon kan få hjälp på annat, mindre ingripande sätt. Hon är delägare i en jord- och skogs-

bruksrörelse som medför bokföringsskyldighet, och det kan inte anses ligga inom uppdraget för en god man att aktivt bedriva rörelse.

3. Tingsrätten biföll LGs ansökan och anordnade godmanskap för henne. Hovrätten har upphävt beslutet med motiveringen att det inte finns behov av god man. Hovrätten har bedömt att LG har förmåga att ge fullmakt och även att följa upp och granska en uppdragstagares åtgärder. Enligt hovrätten kan det inte anses ingå i en god mans uppdrag att sköta en enskilds näringsverksamhet.

Frågan i Högsta domstolen

4. Målet rör frågan om en enskild har ett hjälpbehov som bör tillgodoses genom att det anordnas ett godmanskap enligt föräldrabalken eller om den enskilde kan sköta sina angelägenheter genom att anlita en fullmaktshavare enligt avtalslagen.

Allmänna förutsättningar för anordnande av godmanskap

5. Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, ska rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för henne eller honom. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas. (Se 11 kap. 4 § första stycket föräldrabalken.)

6. Anordnande av godmanskap förutsätter att hälsotillståndet påverkar den enskildes förmåga att fatta beslut på ett sådant sätt att han eller hon har särskilt svårt att sköta sina juridiska, ekonomiska eller personliga angelägenheter. Det krävs dock inte att den enskilde är beslutsoförmögen (jfr prop. 2016/17:30 s. 108). Den enskildes beslutsförmåga behöver således inte vara lika nedsatt som vid anordnande av förvaltarskap, där det förutsätts att den enskilde är ur

stånd att vårda sig eller sin egendom (se 11 kap. 7 § första stycket föräldrabalken).

7. Därutöver krävs att åtgärden i rättslig mening behövs. I detta ligger att hjälpbehovet måste vara av viss betydelse. Kravet innebär också att ett godmanskap ska ställas i relation till andra möjligheter för den enskilde att få bistånd, inbegripet möjligheten att på mer informell väg få hjälp av anhöriga och vänner. Om den enskilde kan få sina angelägenheter skötta på ett tillfredsställande sätt med hjälp av för henne eller honom mindre ingripande åtgärder, kan det betyda att godmanskap inte behövs. (Se NJA 2015 s. 851.)

8. Regleringen av godmanskap bygger på tanken att den som behöver bistånd inte ska utsättas för mer ingripande åtgärder än som verkligen är motiverat (se prop. 1987/88:124 s. 136). Den enskilde ska alltså inte behöva uppleva att biståndsformen är ett onödigt intrång i hans eller hennes integritet eller handlingsfrihet. Om emellertid initiativet till ansökan om godmanskap kommer från den som behöver bistånd kan det påverka bedömningen av hur ingripande åtgärden kan anses vara.

9. Att den enskilde har en rörelse kan inte i sig utgöra ett hinder mot att det anordnas ett godmanskap och talar alltså inte mot ett godmanskap. I det fallet att godmanskapet omfattar förvaltning av den enskildes egendom ska den gode mannen vid utförandet av sitt uppdrag beakta bestämmelserna i 14 kap. 14 § första stycket föräldrabalken. Där anges att det krävs samtycke från överförmyndaren för att en god man för den enskildes räkning ska få bedriva en rörelse som medför bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078). Samtycke får lämnas endast om den enskildes ekonomiska och personliga förhållanden är sådana att det med beaktande av rörelsens art är lämpligt.

10. Detta är ett ställningstagande som överförmyndaren ska göra i särskild ordning enligt 14 kap. 14 § och som ligger i tiden efter ett godmansför-

ordnande. Ställningstagandet ska grundas på delvis andra förhållanden än de som ska vägas in i det tidigare skedet, när det bestäms om ett godmanskap ska anordnas. Överförmyndarens prövning av frågan om samtycke bör normalt inte föregripas. Om den enskildes hjälpbehov i något fall så gott som uteslutande är knutet till en fortsatt drift av en rörelse, kan detta förhållande dock tänkas få betydelse redan när det prövas om ett godmanskap ska anordnas; i ett sådant fall kan bedömningen av de båda frågorna inte helt hållas isär.

11. Genom nyligen genomförd lagstiftning om anhörigas behörighet (17 kap. föräldrabalken) och om framtidsfullmakter (lagen, 2017:310, om framtidsfullmakter) har det skapats ytterligare alternativ till godmanskap. Anhörigbehörigheten omfattar dock endast den enskildes ekonomiska angelägenheter och är begränsad till att för den enskilde vidta ordinära rättshandlingar med anknytning till dennes dagliga livsföring (17 kap. 1 §). En framtidsfullmakt får omfatta ekonomiska och personliga angelägenheter och fullmaktshavaren ska bevaka fullmaktsgivarens rätt i de angelägenheter som framtidsfullmakten omfattar (2 § första stycket lagen om framtidsfullmakter). Ställföreträdarens behörighet enligt de nya bestämmelserna inträder först när den enskilde inte längre har förmåga att ta hand om sina angelägenheter. Med detta avses att den enskilde inte längre kan förstå relevant information, överväga alternativen och fatta ett beslut baserat på dessa överväganden, dvs. det förutsätts att den enskilde har förlorat sin beslutsförmåga. De nya formerna av behörighet är i princip tänkta att ta vid i det skede då den enskilde inte längre kan låta sig representeras genom att utfärda en fullmakt enligt reglerna i avtalslagen. (Se prop. 2016/17:30 s. 44 och 95.)

Avtalsfullmakt som alternativ till godmanskap

12. I rättsfallet NJA 2015 s. 851 behandlade Högsta domstolen de närmare förutsättningarna för anordnande av godmanskap. Domstolen uttalade i fråga om juridiska och ekonomiska angelägenheter att alternativet främst är att den

enskilde kan utfärda en fullmakt enligt avtalslagen eller på annat sätt uppdra åt någon att sköta hans eller hennes angelägenheter. Detta förutsätter dock att den enskilde, trots sjukdom eller något liknande förhållande, kan instruera en uppdragstagare inom det rättsliga och ekonomiska området och sedan följa upp de åtgärder som vidtas.

13. Bedömningen av om en enskild har förmåga att instruera en fullmakthavare och sedan följa upp och kontrollera de åtgärder som vidtas är beroende av omständigheterna i det aktuella fallet. Bedömningen får ta sikte på både den enskildes personliga förutsättningar och de angelägenheter som kan förväntas bli aktuella att hantera. Här kan förhållandena variera i hög grad. I många fall torde fullmakten avse relativt enkla åtgärder i vardagslivet, och då blir den enskildes roll som uppdragsgivare okomplicerad.

14. I sådana fall där det kan bli fråga om mer komplicerade juridiska eller ekonomiska ställningstaganden eller kontroller kan tvekan uppkomma huruvida avtalsfullmakt är en tillräcklig hjälpåtgärd för en enskild som lider av sjukdom eller något liknande förhållande. Det förutsätter att den enskilde kan antas ha insikt i instruktionsskedet om vad som kan aktualiseras i fullmaktsuppdraget och konsekvenserna av olika handlingssätt. Den enskilde ska också ha förmåga att kunna lämna adekvata instruktioner som inte framstår som rena impulshandlingar. När det sedan gäller den enskildes förmåga att följa upp och kontrollera bör beaktas huruvida denne kan återkoppla till instruktionerna och bedöma om fullmaktshavaren fullgjort sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt. I detta ligger inte bara att kunna ta emot information från fullmakthavaren utan även att kunna utvärdera den information som lämnas. Särskilt i situationer där fullmakten är generellt utformad kan en relevant kontroll förutsätta en ganska hög nivå hos fullmaktsgivaren i fråga om insikter och aktivitet.

15. Ytterst blir det fråga om att göra en helhetsbedömning av förhållandena i det enskilda fallet. Anordnande av godmanskap förutsätter som redovisats

inte förlust av beslutsförmåga (se p. 6). Även för en hjälpbehövande enskild person som har beslutsförmåga och som i och för sig kan låta sig representeras genom avtalsfullmakt, kan en sådan ordning bli så betungande för henne eller honom att det inte rimligen kan krävas att den lösningen väljs; också då bör ett godmanskap kunna anordnas. Saknas det lämpliga personer i den enskildes närhet som kan, och är beredda att, ta på sig uppgiften som fullmaktshavare kan också det vägas in vid bedömningen av den enskildes behov av god man. Det kan anmärkas att enligt reglerna om anhörigbehörighet kan en närstående som har behörighet välja att avböja uppgiften (se 17 kap. 2 § tredje stycket föräldrabalken).

Bedömningen i detta fall

16. Det framgår av läkarintygen i målet att LG har ett sådant hälsotillstånd som avses i 11 kap. 4 § föräldrabalken. Utredningen visar också att hennes hälsotillstånd på ett varaktigt och betydande sätt påverkar hennes förmåga att själv sköta sin ekonomi, hålla kontakt med myndigheter och sköta sina personliga angelägenheter. Det framgår även att hennes tillstånd förvärras vid ansträngning. Socialförvaltningen har utrett hennes hjälpbehov och kommit till slutsatsen att hon behöver en god man.

17. Utredningen visar att LGs tillstånd i och för sig är sådant att hon kan utfärda en fullmakt. Det framgår dock även att hon på grund av sitt hälsotillstånd inte, på det sätt som får anses erforderligt, kan instruera och övervaka en fullmaktshavare avseende sina juridiska och ekonomiska angelägenheter.

18. Det ska därför anordnas ett godmanskap för LG. Den gode mannen ska bevaka LGs rätt, förvalta hennes egendom och sörja för hennes person. Den av tingsrätten förordnade gode mannen bör förordnas för uppdraget.

Övrigt

19. LG har begärt att Högsta domstolen ska pröva tingsrättens beslut att ålägga henne betalningsskyldighet för den tidigare förordnade gode mannens kostnader. Den frågan kan inte prövas inom ramen för detta ärende.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre, Lars Edlund (referent), Petter Asp och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Elin Dalenius